

Регіоналізація

Ольга ІЛЯШ

**МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ
РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ
У ПРИКОРДОННИХ РАЙОНАХ
ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Резюме

Визначено необхідність підвищення ефективності регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України. Виявлено недоліки механізму регулювання ринку праці та нераціональності соціального і демографічного розвитку прикордонних територій. Обґрунтовано заходи, спрямовані на підвищення ефективності регулювання та забезпечення розвитку ринку праці у прикордонних районах.

Ключові слова

Ринок праці, прикордонні райони, ефективність функціонування ринку праці, човникова торгівля, зайнятість населення, механізм регулювання ринку праці.

Класифікація за JEL: J10, J88, J58.

© Ольга Іляш, 2014.

Іляш Ольга, докт. екон. наук, професор, Львівська комерційна академія, Україна.

Вступ

Недоліки механізму регулювання ринку праці проявляються в нераціональності соціального та демографічного розвитку прикордонних територій, недостатній реалізації освітнього потенціалу населення, низькій трудовій, професійній та територіальній мобільності громадян, відсутності передумов забезпечення розширеного відтворення якісної та конкурентоспроможної робочої сили, наявності значного неформального сегменту зайнятості, низькій ефективності політики регулювання трудової міграції в прикордонних районах.

Проблемам дослідження ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України присвячено праці таких відомих учених, як П. Беленький, Ю. Візняк, Ю. Мігущенко, Н. Мікула, О. Позняк, У. Садова та ін. Варто зазначити, що вітчизняні та зарубіжні вчені переважно розглядають ключові проблеми відтворення якісної та конкурентоспроможної робочої сили, однак комплексному дослідженню механізму регулювання ринку праці, соціального і демографічного розвитку прикордонних територій уваги приділено недостатньо.

З огляду на це, набуває необхідності вирішення науково-прикладних завдань обґрунтування основних напрямів підвищення ефективності регулювання та забезпечення розвитку ринку праці у прикордонних районах, що ґрунтуються на комплексному дослідженні середовища механізму регулювання ринку праці та нераціональності соціального і демографічного розвитку прикордонних територій, що і визначає головну мету статті.

1. Окреслення ключових проблем функціонування та розвитку ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України

Державному регулюванню ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України не властиві превентивні та проактивні заходи регулювання, спрямовані на запровадження ефективних економічних та організаційно-правових механізмів продуктивної зайнятості населення, створення нових робочих місць, легалізацію «човникової» торгівлі, підвищення конкурентоспроможності робочої сили, запровадження ефективного діалогу щодо підвищення ефективності функціонування ринку праці на прикордонних територіях.

Необхідність підвищення ефективності регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України зумовлена:

1. Деструктивними змінами в кон'юктурі ринку праці, а саме:

- спадом економічної активності населення, що призвело до випереджальних темпів скорочення робочої сили порівняно з темпами скорочення кількості постійного населення. Так, офіційна частка економічно активного населення у віці 15–70 років у 2012 р. у Жовківському, Мостиському, Сокальському та Старосамбірському прикордонних районах Львівської області зменшилася на 1,4 %; Володимир-Волинському, Любешівському та Любомльському районах Волинської області – на 1,8 %; Вижницькому, Сторожинецькому, Глибоцькому, Герцаївському та Новоселицькому районах Чернівецької області – на 2,6 %; Бережанському, Великоберезнянському та Виноградівському районах Закарпатської області – на 1,5 % при скороченні кількості осіб працездатного віку у Львівській, Волинській, Чернівецькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях у середньому на 1,2–1,6 %. Поряд із цим відбулося зростання реальної частки економічно активного населення з урахуванням зайнятості в тіньовому секторі на 3,5 % (кількість економічно неактивного населення працездатного віку не змінюється з 2010 року і перевищує 20 % від кількості населення працездатного віку, рівень економічної активності населення коливався в середньому від 57,8 до 59,9 %). Природним чинником неефективності ринкової системи, і, як наслідок, проблемою відтворення ринку праці є погіршення демографічної ситуації в країні: у 2011–2012 рр. більшість прикордонних районів західних регіонів України втратили за рахунок депопуляції близько 7,8 тис. осіб (кількість населення зменшилася на 2,5 %, незважаючи на деяке зростання показника народжуваності, що становило 7,8 %); відбулося зростання коефіцієнта смертності населення (у середньому на 1,5 % при зростанні рівня життєвості на 12,5 %) [2, с. 25].
- нерозвиненістю та деформованістю внутрішнього ринку праці, істотним галузевим і регіональним безробіттям, що супроводжується домінуванням економічних інтересів роботодавців над інтересами найманих працівників та недостатньою кількістю економічно доцільних робочих місць. Відомо, що протягом 2012 р., незважаючи на зростання показників зайнятості населення, відбулося суттєве зменшення кількості найманих працівників. Так, у 2012 р. – на початку 2013 р. спостерігалось збільшення кількості зайнятих у Пустомитівському та Сокальському районах Львівської області в середньому на 2,8 %; Володимир-Волинському районі Волинської області – на 1,3 %; Путильському, Вижницькому та Сторожинецькому районах Чернівецької області – на 2,1 %. При цьому кількість най-

маних працівників підприємств, установ, організацій прикордонних районів західних регіонів України скоротилась у середньому на 3,0 % і становила близько 41,0–55 % усіх зайнятих. Скорочення кількості найманих працівників спостерігалось майже в усіх видах економічної діяльності, що спричинило зростання рівня безробіття в більшості прикордонних регіонів західних регіонів України від 7,5 до 8,7 % [3].

- загостренням проблем працевлаштування незайнятих громадян, зареєстрованих обласними та районними службами зайнятості, що потребує забезпечення зворотного зв'язку між державними службами і безробітними, зацікавленими в реалізації через неї своїх інтересів. Упродовж I кварталу 2013 р. службою зайнятості у прикордонних районах західних регіонів України працевлаштовано в середньому 16,7 % від загальної кількості незайнятих, серед них майже половина жінки, стільки ж – молодь у віці до 35 років. Найбільша частка безробітних працевлаштована в Старосамбірському районі Львівської області (19,8 %) та Ужгородському районі Закарпатської області – 38 %, значно менша – у Кельменецькому (Чернівецької обл.), Ратнівському (Волинської області), Мостиському (Львівської області) районах (10,8–12,4 %). Поряд з тим, рівень зареєстрованого безробіття у Львівській, Волинській, Чернівецькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях зменшився в середньому на 0,75 %, рівень зайнятості зріс на 1,2–1,7 %. На кінець I кварталу 2013 р. пропозиція робочої сили у 13 разів перевищувала потребу в ній. Кількість зареєстрованих безробітних становила 1,5–2,1 % населення працездатного віку, з них 40–42 % – міські жителі, решта – мешканці сільської місцевості. Частка безробітних, які отримували допомогу з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, упродовж 2012 р. становила 68–78 % зареєстрованих незайнятих громадян. Середній розмір виплаченої допомоги становив 940 грн., що дорівнює 82 % законодавчо визначеного розміру мінімальної заробітної плати (1147 грн.) [3].

2. Посиленням дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили, структурними змінами на ринку праці сільських територій прикордонних районів, що виявляється в:

- механічному завищенні рівня зайнятості в аграрному секторі та низькому освітньому рівні розвитку трудового потенціалу сільського населення, що знижує середньогалузеву ефективність функціонування ринку праці прикордонних районів. Варто зауважити, що ризиком ефективного функціонування ринку праці є механічне завищення рівня зайнятості в аграрному секторі прикордонних районів через облік зайнятих в особистих селянських господарствах. Низь-

ким залишається рівень зайнятості в сільській місцевості на прикордонних територіях західних регіонів України (частка мешканців села серед безробітних становить у середньому 60–65 %). Суттєвими є проблеми формування в аграрному секторі прикордонних районів Закарпатської та Чернівецької областей високоякісного трудового потенціалу: фахівці з неповною та базовою вищою освітою становлять 18,9 % облікової кількості штатних працівників (загалом за видами економічної діяльності – 24,7 %), фахівці з повною вищою освітою – 8,7 і 27,3 % відповідно, що свідчить про невідповідність наявної кількості робочих місць професійно-кваліфікаційному рівню робочої сили на селі [3];

- зростанні кількості зареєстрованих безробітних серед сільського населення, жителів малих міст прикордонних районів. Зокрема, у аграрних прикордонних районах Чернівецької, Івано-Франківської, Волинської, Львівської та Закарпатської областей у 2012 – I кварталі 2013 р. в сільському секторі налічувалося 56–58 % домогосподарств. Разом з тим, у цих районах переважає і відсоток безробітних у сільській місцевості. Так, у Львівській області на початок 2013 р. частка безробітних громадян, що проживають на селі, становила 58,4 %, при цьому молодь до 35 років становила 28,5 % зареєстрованих безробітних; у Чернівецькій області із загальної кількості безробітних, які перебували на обліку, 75,1 % становили мешканці сільської місцевості, з них 33,7 % – це молодь віком до 35 років. У Закарпатській безробітних нараховувалося 70,3 % мешканців сільської місцевості, з них 34,7 % – сільська молодь; у Кельменецькому районі Чернівецької області серед зазначеної категорії громадян 95,3 % мали офіційний статус безробітних, серед безробітних жінки становили 41,3 %, молодь у віці до 35 років – 34,9 %. Рівень зареєстрованого безробіття на початок 2013 р. становив 3,4 % населення працездатного віку [3];
- збереженні тенденцій розриву у заробітній платі та формуванні трудодефіцитної кон'юнктури ринку праці на селі та в малих містах прикордонних районів, що виявляється в зайнятості населення на підприємствах без реєстрації, збільшенні номінальної зайнятості. Особливо негативним аспектом розвитку ринку праці в малих містах та на сільських територіях прикордонних районів є наявність трудодефіцитної кон'юнктури, якою часто користуються роботодавці, наймаючи працівників фактично на повну ставку, проте номінально – не на повну зайнятість, з неповним або низьким рівнем оплати праці (середньомісячна заробітна плата в малих містах прикордонних районів Івано-Франківської, Волинської та Чернівецької областей значно поступається середньому її показнику як в

обласному центрі (від 13,8 % до 47,7 %), так і в районах (від 3,9 % до 41,7 %) [3];

- збільшенні кількості необліковуваної «човникової» торгівлі на прикордонних територіях, що спричиняє швидкі темпи формування тіньових ринків праці, активізацію нелегальної торгівлі. Зауважимо, що, згідно з даними Львівської регіональної митниці, у прикордонних районах Львівської області у дрібній та більш організованій «човниковій» торгівлі з Польщею зайнято близько 200 тис. осіб, а товарооборот становить понад 10 млн дол. США на рік. Дані обстеження трудових мігрантів у прикордонних районах Чернівецької та Львівської областей засвідчили, що кількість «човників» та кількість трудових мігрантів співвідносяться як 1 : 5,7. У 24 прикордонних районах західних регіонів України співвідношення обсягів контингентів необлікованих зайнятих становить 1 : 4, тоді як чисельність «човників» становить від 350 до 675 тис. осіб. У сільській місцевості майже вдвічі більший відсоток людей, які займаються прикордонною торгівлею, віком від 61 року і більше; найбільший відсоток молоді, залученої до прикордонної торгівлі, спостерігається у великих містах прикордонних районів; понад 70 % зайнятих прикордонною торгівлею мають вищу і неповну вищу освіту; доходи від прикордонної торгівлі для осіб з основним доходом до 2500 грн. є додатковим джерелом надходжень до сімейного бюджету, а ті, чий основний дохід становить понад 2500 грн. – це підприємці, для яких основне джерело доходів – прикордонна торгівля, офіційно зареєстрована під іншими видами діяльності [1, с. 25]. Посилення мотивації до нарощування обсягів прикордонної торгівлі зумовлене тим, що в малих містах та сільській місцевості дохід мешканців від прикордонної торгівлі значно вищий від основного заробітку;
- поширеності тіньових схем оплати праці, що призводить до дефіциту грошових коштів, деформації ринку праці, розвитку недобросовісної конкуренції та зниження соціальної захищеності працівників. Зауважимо, що у прикордонних районах поширені тіньові схеми заробітку серед приватних підприємців (виїжджають за кордон декілька разів на місяць і перебувають там кілька днів, закуповують продукцію на суму від 500 до 2000 дол. США та мають середньомісячний дохід від 400 до 600 дол. США. У цю групу потрапляють «професійні» човники); представників торговельних фірм (виїжджають за кордон від кількох разів на місяць до кількох разів на рік на декілька днів переважно для контактів з партнерами і закупівлі продукції, закуповують продукцію на суму від 1000 до 10000 дол. США та мають середньомісячний дохід від 200 до 500 дол. США); представників невеликих виробничих фірм (доволі рідко відвідують

Польщу (кілька разів на рік) і проводять там від одного дня до тижня, закупають продукцію на суму до 200 дол. США (для власного використання) або до 10000 дол. США (для виробничих цілей) та мають середньомісячний дохід від 100 до 500 дол. США); представників сфери послуг (відвідують Польщу кілька разів на місяць, проводять там один-два дні для контактів з діловими партнерами, майже не закупають продукцію, а якщо купують, то на суму до 1000 дол. США. Середньомісячний дохід становить 200-500 дол. США); службовців (відвідують Польщу кілька разів на рік на період кілька днів, закупають продукцію на суму до 200 дол. США для власного використання та отримують середньомісячний дохід від 70 до 150 дол. США); безробітних громадян (частота виїзду становить кілька разів на місяць на один-два дні; 55 % з них вважає своїм основним доходом нелегальну торгівлю у прикордонних районах Польщі, при цьому середньомісячний дохід дещо більший, ніж у службовців, і становить від 150 до 300 дол. США) [5];

- відсутність в населення прикордонних районів єдиного підходу до розуміння поняття «прикордонна торгівля» [5], що значно посилює негативні наслідки від ведення торгівлі та збільшує контингент зайнятих у неформальному секторі ринку праці. Так, 27 % опитаних вважають, що прикордонна торгівля – це нелегальна торгівля з метою заробітку, 23 % – це «човникова» торгівля, 21 % – закупівля товарів на суміжній території на суму в межах дозволеного згідно із законодавством, 17 % – зовнішньоекономічна діяльність та 13 % – супутня закупівля товарів під час відрядження, сезонних робіт тощо, тоді як у малих містах більшість опитаних вважають прикордонною торгівлею закупівлю товарів за кордоном для власного задоволення, власних потреб у межах дозволеного або човниковою торгівлею, а в сільській місцевості – нелегальну торгівлю з метою заробітку [5].

3. Недосконалість механізмів державної підтримки приватної ініціативи громадян у сфері малого та середнього бізнесу та створення сприятливого підприємницького середовища, що впливає на:

- зростання безробіття внаслідок закриття підприємств, які не витримують конкурентної боротьби. Так, частка збиткових малих підприємств у 2012 – I кварталі 2013 р. на прикордонних територіях західних регіонів України перевищує 35 %. Суттєвою була частка малих збиткових підприємств у торгівлі (34,5 %) у готельному та ресторанному бізнесі (39,9 %), в операціях з нерухомим майном; оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям (39,4 %), промисловості (37,9 %), на транспорті та зв'язку (36,5 %), у будівництві (34,1 %), у наданні комунальних та індивідуальних послуг; діяльності у сфері культури та спорту (33,2 %), що, у підсумку, вплинуло на

негативні тенденції розвитку ринку праці та зростання рівня безробіття. Передбачається, що ситуація погіршиться через велику кількість підприємств, зосереджених у торгівлі, операціях із нерухомим майном, у сільському господарстві;

- зменшення кількості об'єктів роздрібної торгівлі, зокрема ринків, наявність яких сприяє формуванню сегменту додаткових робочих місць у сільській місцевості і виступає чинником зниження рівня бідності серед малозабезпечених верств населення прикордонних районів. Загальновідомо, що ринки виконують критично важливі соціально-економічні функції, оскільки переважна частина оптової та роздрібної торгівлі в прикордонних районах іде через мережу ринків; вони виступають джерелом постачання недорогих товарів, доступних малозабезпеченим верствам населення, створюють робочі місця (це стосується не лише людей, які безпосередньо працюють на базарах, а й постачальників послуг, місцевих виробників, для яких ринок є єдиним шляхом продажу своїх послуг і товарів). Пряма зайнятість на обстежених прикордонних вузлових базарах у середньому становить до 6 % від загальної зайнятості в регіонах їх розташування [5];
- поступове зниження рівня ділової активності населення прикордонних районів у сфері малого та середнього бізнесу через труднощі в започаткуванні діяльності та функціонуванні бізнес-структур, неспроможність сплачувати суб'єктами підприємницької діяльності – фізичними особами-підприємцями єдиного соціального внеску. Зауважимо, що, незважаючи на позитивну динаміку збільшення кількості малих підприємств протягом 2002–2011 рр. загалом по Україні (в середньому на 4,6 % рік для підприємств-юридичних осіб та 7,8 % на рік для фізичних осіб-підприємців), у більшості прикордонних районів західних областей України у 2012 – I кварталі 2013 р. їхня кількість зменшилася (в середньому на 12,2 %), у т. ч. кількості малих підприємств на 10 тис. населення на 5,8 %, середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах прикордонних районів Чернівецької області зменшилася на 5,2 %, Львівської області – на 2,3 %, у т. ч. відбулося зменшення у 2012 р., порівняно з 2011 р., кількості зареєстрованих підприємців фізичних осіб на 8,4 % та, відповідно, Закарпатської області – на 1,7 %. Високою все ще залишається підприємницька активність населення прикордонних районів лише у сфері торгівлі (понад 33,4 % від загальної кількості малих підприємств, будівництві – 55,1 %, готельному та ресторанному бізнесі – 60,1 % від загальної кількості працівників суб'єктів підприємництва – юридичних осіб [7, 8, 9].

4. Відсутністю передумов збільшення пропозиції трудових ресурсів високого рівня професійно-кваліфікаційної підготовки на ринку праці через не-ефективні механізми формування та реалізації національної профорієнтаційної та освітньої стратегій, низький рівень зв'язку та невідповідність системи підготовки і підвищення кваліфікації кадрів потребам ринку праці:

- незважаючи на активізацію ринку праці прикордонних територій, не відбулося суттєвих змін у структурі підготовки фахівців за ліцензованими спеціальностями (частка спеціальностей, орієнтованих на обслуговування фінансово-економічного сектору, превалює над спеціальностями виробничого сектору). Так, для становлення туристичної сфери в гірських районах західних регіонів України необхідні ініціативні спеціалісти вузької спеціалізації, яких в Україні практично не готують. На сьогодні в Україні діють 130 навчальних закладів, у яких готують кадри для туристично-рекреаційної сфери. Разом з тим, у більшості ВНЗ та навчальних закладів середньо-професійної освіти, як правило, відсутні бази практики та стажування для студентів і випускників, а кількість спеціальностей туристичного спрямування – обмежена. Так, в Україні відсутні спеціальності, пов'язані з розвитком «зеленого» туризму, культурного туризму, організаційного та фінансового менеджменту туристично-рекреаційної сфери. У прикордонних регіонах Польщі ВНЗ здійснюють підготовку за переліком спеціальностей, який суттєво відрізняється від спеціальностей українських вищих навчальних закладів, зокрема: «Агротуризм», «Екотуризм», «Готельне господарство і гастрономія», «Туристичне обслуговування», «Оздоровчий туризм», «Оздоровчий туризм і рекреація», «Транскордонний туризм», «Управління туризмом в регіоні», «Економіка та організація туристичного підприємства», «Методика обслуговування туристичного руху», «Туристична географія», «Культурознавство Карпатського краю», «Культура туристичного регіону», «Туристичне господарство та готельна справа», «Культурна спадщина», «Організація вільного часу», «Міжнародний туризм», «Активний туризм», «Обслуговування туристичного руху і рекреація» та ін. [4];
- зменшення попиту на кваліфікованих спеціалістів у прикордонних районах приводить до зростання потреби в низькокваліфікованій праці та дефіциту робочої сили в окремих видах економічної діяльності, зокрема в будівництві, сільському господарстві, сфері послуг серед окремих робітничих професій. За таких умов найвразливішою в сенсі отримання місця праці є молодь: рівень здобутої нею освіти нівелюється в умовах конкуренції, і молоді люди з повною вищою освітою змушені працювати на робочих місцях, які не потребують такої високої кваліфікації. Окрім того, за останні роки у прикордонних районах Львівської області, як і в низці інших захід-

них областей України, кваліфіковані кадри тяжіють до міст. Так, чисельність населення в сільській місцевості прикордонних районів Львівської області зменшилася на 1,3 %; у сільській місцевості зосереджені представники найпростіших професій. За 2000–2010 рр. кількість працівників економіки у прикордонних районах області зменшилась у 1,4 рази. Чітко окресленим є тренд демографічного старіння, особливо когорти осіб працездатного віку. Трудоресурсний потенціал зосереджений у містах й систематично поповнюється вихідцями із сіл. Збереглася тенденція збільшення частки самостійно зайнятих та скорочення найманих працівників зі спостереженим перерозподілом їх між сферами послуг та виробництвом. Серед самостійно зайнятих основними видами діяльності залишаються сільськогосподарське виробництво, торгівля та будівництво. У 2011 р. у прикордонні на малих підприємствах працювало 13 % усієї кількості працівників малих підприємств регіону [10]. Прикордонні райони найбільше потребують впровадження адекватної політики зайнятості, метою якої мало б стати виявлення й усунення дискримінаційних умов праці у площині нерегламентованої зайнятості. За збереження такої тенденції сегмент ринку низькокваліфікованої праці в Україні в майбутньому може бути заповнений робочою силою з країн Азії, Африки, сусідньої Молдови, інших країн СНД;

- відбуваються процеси зростання частки фахівців з повною або незакінченою вищою освітою серед «човникових» торгівців та трудових мігрантів прикордонних районів. Так, якщо в структурі населення України 13,9 % осіб мають повну вищу освіту, то серед «човникових» торгівців та трудових мігрантів цей показник значно вищий і становить 19,8 % та 18,8 % відповідно. Частка осіб з початковою загальною освітою та осіб, що не мають її, серед населення України становить 4,6 %, серед трудових мігрантів цей показник дорівнює 0,9 %. Відповідно до результатів дослідження становища зовнішніх трудових мігрантів прикордонних районів Чернівецької та Волинської області, 61 % трудових мігрантів з Чернівецької області та 53 % з Волинської області мають повну або незакінчену вищу освіту. За результатами «Обстеження трудової міграції населення Закарпатської області» освітній рівень мігрантів був доволі високим – 11,2 року навчання в середньому. Так, розподіл українських трудових мігрантів у Польщі за освітою характеризується переважанням осіб із середньою і середньо-спеціальною (будівництво, видобувна промисловість, транспорт), середньою або неповною середньою (торгівля), а також вищою освітою (наука, малий та середній бізнес) [3].

5. Недосконалістю політики регулювання трудової міграції в прикордонних районах західних регіонів України, у т. ч. незавершеністю процесів формування міграційної політики держави у прикордонних районах, що призводить до незворотних процесів погіршення ринку праці:

- збереження негативних тенденцій у співвідношенні між молоддю та особами старшого віку у складі робочої сили через відсутність реалізації цілеспрямованих регіональних програм розвитку ринку праці стосовно залучення до ринку праці повернутих довгострокових мігрантів. Посилюються тенденції виїзду за кордон членів сімей успішних довгострокових мігрантів та підвищується інтенсивність виїзду молоді, що призводить до безповоротних втрат на ринку праці, передусім працівників молодого віку, збільшується кількість іммігрантів з країн ЄС (працівників представництв іноземних компаній), посилюється сформована в останні роки тенденція возз'єднання сімей трудових мігрантів у країнах-реципієнтах;
- зростання міграційних ризиків внаслідок зміни інтенсивності міграції та збільшення міграційних потоків населення прикордонних районів за кордон. Вони провокують зростання частки нелегальних мігрантів, які бажать і надалі працювати за кордоном. Посилюється криміналізація суспільства та знижуються рівень і якість життя внаслідок широкомасштабної імміграції в прикордонні регіони; Окрім того, у більшості прикордонних районів західних регіонів України у 2012 р. відбулися зміни інтенсивності міграційних потоків населення, зокрема збільшилися міграційні потоки за кордон; поширилися торгівля людьми та контрабанда мігрантів, що призвело до підвищення кількості постраждалих від торгівлі людьми на 1000 емігрантів (у 3 рази); виникла соціальна напруженість серед економічно активного населення; відбулося зростання нелегальної частки мігрантів за рахунок продовження практики застосування країнами ЄС короткотермінових квот. Водночас виявлено, що коефіцієнт інтенсивності міжрегіональної еміграції населення знизився вдвічі; у більшості прикордонних районів відбулося зниження інтенсивності міжрегіональної імміграції населення на 25 %.
- збільшення масштабів міжнародної трудової міграції через низький рівень зайнятості на внутрішніх ринках прикордонних районів. Останнім часом урядами суміжних прикордонних регіонів та країн ЄС заохочується «приплив» відносно «дешевої» та кваліфікованої робочої сили з прикордонних районів. Так, за останні два роки у країни – члени ЄС виїхало близько 100 тис. осіб, з них 78 % – у Польщу, решта – в Угорщину та незначна кількість – у Словаччину, Литву та Латвію. Враховуючи різну інтенсивність руху мігрантів, можна підрахувати, що громадяни України приблизно 1,4 млн разів на рік виїждять за кордон з трудовими і близько 3 млн разів – з ко-

мерційними цілями. Загрозою є те, що внаслідок трудової міграції (а також міграції членів сімей трудових мігрантів, що суттєво збільшує масштаби проблеми, оскільки вони вже зараз є потенційними мігрантами) Україна втрачає представників наступного покоління, не відбувається повернення довгострокових мігрантів. Окрім того, посилюються тенденції виїзду за кордон членів сімей успішних довгострокових мігрантів з метою возз'єднання сімей [6]. У прикордонних районах з великим рівнем еміграції спостерігається таке явище, як «соціальне сирітство». У країнах, для яких частково відкрито ринки праці, спостерігається дефіцит трудових ресурсів у певних секторах. Так, у Польщі зараз бракує вчителів, медичного персоналу, спеціалістів із середньою технічною освітою, є дефіцит у будівництві та сільському господарстві.

2. Орієнтири державної політики регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України

Зважаючи на негативні аспекти регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України, існує об'єктивна необхідність створення ефективної системи інституційного, адміністративного, організаційно-фінансового та інформаційного забезпечення регулювання ринку праці, від чого значною мірою залежить адаптація прикордонних територій до європейського ринку праці та зменшення ризиків його функціонування внаслідок європейської інтеграції та транскордонного співробітництва, зокрема за такими напрямками:

1. Посилення інституціоналізації забезпечення розвитку ринку праці прикордонних районів, зменшення обсягів нерегламентованої діяльності та кількості створених неформальних робочих місць. Для цього необхідно:

- впровадити практику надання спеціальних державних субсидій на заробітну плату працевлаштованим молодим людям, безробітним або особам передпенсійного віку в розмірі 50 % витрат роботодавця на вказані цілі протягом 3–6 місяців, які можуть надаватися безпосередньо громадянам для цілей професійного навчання та організації власної справи; доцільно впровадити європейський досвід квотування робочих місць для неконкурентоспроможних категорій працівників шляхом розробки спільного плану дій з виділення при-

кордонним районам квоти на працевлаштування їх громадян у межах реалізації програм і проектів транскордонного співробітництва;

- посилити легалізацію неформальних робочих місць через зменшення грошових та негрошових витрат роботодавців, пов'язаних з найманням і звільненням працівників, сприяння запровадженню інноваційних типів «соціальних контрактів», розвиток новітніх форм нетипової зайнятості, що розповсюджена у країнах прикордоння, – лізингу робочої сили, роботи за викликом, телероботи, гнучких форм зайнятості;
- Головному управлінню соціального захисту населення райдержадміністрації проводити моніторинг показників оплати праці на прикордонних територіях: щомісячно – за видами економічної діяльності; щоквартально – у розрізі адміністративно-територіальних одиниць із поданням результатів сторонам соціального діалогу для вжиття заходів з підвищення рівня заробітної плати та забезпечення державних гарантій в оплаті праці;
- райдержадміністраціям, виконавчим комітетам міських рад міст обласного значення вживати заходи щодо якісного бронювання робочих місць для соціально незахищених верств населення на 2013–2014 рр. та забезпечити квотування робочих місць для кожної з таких категорій безробітних пропорційно до потреб місцевих прикордонних ринків праці.

2. Диверсифікація економіки сільських територій для забезпечення продуктивної зайнятості, підвищення ефективності праці та доходів населення, організації самозайнятості та впорядкування «човникової» торгівлі прикордонних районів. Цього можна досягнути шляхом:

- сприяння розвитку малого і середнього бізнесу в неаграрній сфері як головного напрямку диверсифікації економіки сільських територій. З цією метою доцільно розробити концепцію та реалізувати протягом 2013–2014 рр. мікропроекти «Почни свій бізнес на селі. Позааграрна підприємницька діяльність задля добробуту українських селян (агротуризм)» у прикордонних районах західних областей України, що можуть частково фінансуватися за рахунок коштів Міністерства закордонних справ Республіки Польща в рамках програми «Співпраця для розвитку»;
- активізації розвитку туризму та його інфраструктури, активізації роботи райдержадміністрацій прикордонних районів з долучення до проекту EuroGites та входження у Федерацію всеукраїнської спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму, Українського фонду підтримки підприємництва та Асоціації «Центр Європей-

ської Співпраці» (м. Дзержонюв, Республіка Польща) з метою створення об'єктів агротуристичного бізнесу;

- впорядкування «човникової» торгівлі, її легалізації через створення в малих містах та на прикордонних територіях спеціалізованих ринків для продажу товарів, агропромислових агломерацій виробництва, заготівлі, переробки та продажу сільськогосподарської та іншої продукції.

3. Запровадження організаційних механізмів покращення підприємницького середовища для підвищення ефективності функціонування мікроринків праці, підвищення ділової активності населення через:

- розвиток інфраструктури підтримки підприємництва в прикордонних районах, створення інституцій з надання інформаційно-консультативних послуг (консалтингових та аудиторських фірм, технопарків, бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, лізингових центрів, небанківських фінансово-кредитних установ, інвестиційних та інноваційних фондів);
- спрямування спільних зусиль органів влади і громадських об'єднань молодих підприємців на створення нових робочих місць для молоді, розвиток інституційної та інформаційної підтримки молодіжного підприємництва, освітню та соціально-психологічну підтримку молоді, навчання незайнятого населення основ підприємницької діяльності, організацію підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу підприємницьких структур.

4. Створення ефективної системи адміністративного та інформаційно-комунікаційного середовища розширеного відтворення якісної та конкурентоспроможної пропозиції на ринку праці. Це потребує:

- розробки та реалізації програми підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, збільшення обсягів державного замовлення на підготовку науково-педагогічних і кваліфікованих робітничих кадрів, розробки методики визначення перспективних потреб ринку праці прикордонних районів у фахівцях із різним рівнем кваліфікації та обсягів їх підготовки у професійних та вищих навчальних закладах регіону;
- налагодження роботи тренінгових та консультативних центрів на базі вищих та середньо-професійних навчальних закладів для навчання і підвищення кваліфікації власників та персоналу підприємств сільського, зеленого, агротуризму та ремісничо-мистецького туризму;
- розвитку спільної мережі університетів прикордоння, яка охоплюватиме вищі навчальні заклади Польщі, Угорщини, України та за-

безпечити створення спільної освітньої пропозиції (включно з отриманням спільного диплому), розвиток наукового співробітництва, спільне виконання міжнародних грантів та науково-дослідних проектів розвитку прикордонних територій та їх ринку праці;

- активнішої діяльності представників райдержадміністрацій прикордонних районів щодо участі організацій та підприємств районів у програмі «InWent» (Уряду ФРН), яка передбачає проходження стажування та перепідготовки вітчизняних фахівців у Німеччині.

5. Удосконалення нормативно-правового та організаційно-економічного забезпечення системи регулювання трудової міграції та збільшення масштабів зайнятості на внутрішніх ринках прикордонних районів західних регіонів шляхом:

- створення у прикордонних районах спеціалізованих агенції з працевлаштування для забезпечення зайнятості та розвитку співробітництва українських і європейських роботодавців у сфері зайнятості та формування кадрового забезпечення;
- розробки і прийняття державної та регіональних програм повернення та реінтеграції вітчизняних трудових мігрантів, основним напрямом яких має стати сприяння підприємницькій діяльності та створенню нових робочих місць на прикордонних територіях України; посилення правового захисту і надання соціальних гарантій, надання допомоги з захисту інтересів у вирішенні трудових конфліктів з іноземними роботодавцями вітчизняним трудовим мігрантам на час їх перебування за кордоном (за умови повернення на батьківщину), відкриття для цього на базі дипломатичних представництв консультативних центрів, взаємодію з осередками українських діаспор; розробки плану заходів з реалізації міграційної політики з акцентуванням на можливостях і перевагах зайнятості населення в прикордонних районах України.

Висновки

Політика регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України є малоефективною через недостатній рівень ефективності використання ресурсів праці економічно активного населення сільських територій та малих міст, провокування з боку органів місцевої влади неконтрольованого впливу роботодавців на найманих працівників, переважанням їх економічних інтересів над інтересами найманої робочої сили, знецінення вартості сільської праці, механічне завищення зайнятості в аграрному секторі через ураховання зайнятості в особистих селянських господарствах, невід-

повідність кількості економічно доцільних робочих місць професійно-кваліфікаційній робочій силі на селі, невирішеність проблеми зайнятості та ділової активності молоді на ринку праці, відсутність механізму обліковування зайнятих у «човниковій» торгівлі, обмежену гнучкість інститутів ринку праці та асиметричність міграційних потоків у прикордонних районах. Як наслідок, рівень галузевого та регіонального безробіття на ринку праці у прикордонних районах залишається стабільно високим, якість трудового життя населення знижується, а деформованість внутрішнього ринку праці надалі посилюється.

Отже, існує об'єктивна необхідність розробки та реалізації заходів щодо підвищення ефективності регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України в коротко- та довгостроковій перспективі. Цільовими орієнтирами щодо зазначеного напрямку вбачаються: створення ефективної системи інституційного, адміністративного, організаційно-фінансового та інформаційного забезпечення регулювання ринку праці, посилення участі місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень щодо здійснення спільних із представниками іноземних держав заходів, спрямованих на підвищення ефективності регулювання ринку праці прикордонних районів, упорядкування «човникової» торгівлі, активізацію державної політики її легалізації через створення в малих містах та сільських районах прикордонних територій спеціалізованих ринків, розвиток інформаційно-комунікаційної компетентності фахівців з метою забезпечення їх конкурентоспроможності на регіональному ринку праці, інституціалізації відносин зайнятості, зміцнення системи соціального партнерства, політики доходів та оплати праці, нормативно-правового впорядкування міграційного простору прикордонних районів.

Література

1. Беленький П. Ю. Конкурентність на транскордонних ринках / П. Ю. Беленький, Є. Е. Матвеев та ін. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2005. – С. 25.
2. Інтернет-ресурси Головного управління статистики у Львівській, Волинській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Закарпатській областях.
3. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / За ред. О. В. Позняка. – Умань, 2007. – 276 с.
4. Мігущенко Ю. В. Механізми забезпечення ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу гірських районів західних регіонів України // Аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1178/>

5. Мікула Н. Розвиток транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС / Н. Мікула, І. Тимечко // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Desember/11.htm>.
6. Позняк Олексій. Соціальні наслідки євроінтеграції України. Міжнародна міграція / Олексій Позняк. – Жовтень. – 2012. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/monografii/DCFTA_Migration_Pozniak.rar.
7. Програма розвитку малого і середнього підприємництва в Закарпатській області на 2013–2014 роки// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/209.htm>.
8. Програма розвитку малого і середнього підприємництва у Львівській області на 2013–2015 роки // [Електронний ресурс]. – <http://nauch.com.ua/bank/42681/index.html>.
9. Регіональна програма розвитку малого і середнього підприємництва у Чернівецькій області на 2013–2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oda.cv.ua/sites/default/files/doc/.../proekt_rprmp_2013-2014.doc.
10. Юрій Візняк. Зайнятість населення у прикордонному районі // Щоденна інтернет-газета «Вголос». – 27 березня. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1178/>.

Стаття надійшла до редакції 23 вересня 2013 р.